

INTERVIU

RADU BOGDAN: “Filosofii au fost și rămân, potențial, cei mai înveterați adepți ai interdisciplinarității, mai ales dacă iau naturalismul foarte în serios.”

Radu J. Bogdan este profesor de filosofie la Tulane University (New Orleans, USA) și directorul departamentului de Științe Cognitive. Absolvent al Facultății de Filosofie a Universității din București, a urmat doctoratul la Stanford University, iar de-a lungul carierei academice a predat la cunoscute universități: Stanford, Tulane, Université Catholique de Louvain, Bilkent University etc. Domeniile de cercetare și interes sunt în principal filosofia minții, științele cognitive (în special abordarea evoluționistă) și teoria naivă a minții, cu un accent special pe problematica ontogeniei conștiinței, filosofia percepției, *language of thought* ș.a. Aceste subiecte sunt tratate, printre altele, și în cărțile domniei sale, recomandate oricărui cititor avid să înțeleagă cercetările cele mai recente și relevanța lor în cunoașterea dezvoltării minții omenești: *Our Own Minds* (oct 2010), *Predicative Minds* (2008), *Minding Minds* (2000), *Interpreting Minds* (1997) etc.

Radu J. Bogdan a susținut în vara anului 2009 o serie de cursuri la Facultatea de Filosofie având ca temă ontogenia conștiinței de sine. În 2010, seria de prelegeri va avea ca temă *Imaginația reflectivă: Origini și dezvoltare*. Pentru publicul român, aceasta este o ocazie unică de a participa la un curs intensiv și captivant care integrează în mod provocator cele mai interesante teme actuale din studiul minții omenești.

Revista de Filosofie Analitică: Cum v-ați legat de filosofia analitică într-o Românie a anilor '70 în care îndeobște se crede că nu se poate vorbi de așa ceva. Sau ne înșelăm, filosofia analitică era prezentă și atunci în țara noastră?

Radu Bogdan: În anii mei de facultate filosofia analitică era foarte puțin reprezentată oficial, în afara de logică și ceva filosofie a științei. Logicienii sunt prin definiție analitici dar ce se predă pe atunci în logică era elementar și nu foarte filosofic. În timp ce cursul

oficial de materialism dialectic era plictisitor și doctrinar, seminarul cu Ilie Pârvu era o desfătare analitică. Câțiva tineri asistenți (pe atunci) aveau o vizibilă înclinare spre discursul științific și analitic. Mă gândesc (cu mare plăcere și recunoștință) nu numai la Ilie Pârvu dar și la Vasile Tonoiu sau Drăgan Stoianovici. Pe lângă discuțiile cu ei, totuși intermitente, mi-am făcut educația filosofică citind la biblioteca de cărți rare a facultății și la biblioteca Academiei. Cărțile analitice mai noi, puține câte erau, erau încă sub obroc în ambele locuri. Preferam bibliotecile cursurilor, drept care am avut și ceva probleme cu autoritățile și politrucii facultății.

Bertrand Russell mi-a fost principalul dascăl. Și astăzi îl consider arhitectul filosofiei analitice moderne. În plus, vedeam că istoria filosofiei de la Socrate și Platon la Kant era de fapt o istorie a filosofiei analitice – adică, pe scurt, o istorie a filosofiei analizei și argumentării riguroase. Istoria filosofiei a luat o nouă și nu întotdeauna fericită direcție odată cu romantismul german al lui Fichte și Hegel, care avea o altă agendă decât cea analitică.

Menționez în trecut că prin anii '80, în plină coliziune instituțională între filosofia analitică și continentală în lumea academică americană, am profitat de un articol pe această temă în *The New York Times* ca să dezvolt această interpretare istorică într-o scrisoare către ziar, publicată prompt și în întregime, arătând că în domeniul filosofiei continentale sunt noi veniți iar analiticii sunt ancestrali, deci mai aproape de originile și esența filosofiei vestice. M-am trezit cu o groază de reacții, atât aprobatoare cât și critice. Atinsesem un nerv.

Revenind la studenție, am avut un mare noroc când, puțin înainte de final, a apărut în facultate Mircea Flonta, care a preluat cursul de teoria cunoașterii și conducerea dizertației mele. El era atunci într-o faza piagetiană, ceea ce mi-a prins foarte bine, căci Piaget lega o gândire analitică de o interesantă paradigmă psihologică. Multele discuții, adesea peripatetice, cu Mircea Flonta au suplinit ceea ce cursurile oficiale nu făcuseră. Ne leaga de atunci o prietenie strânsă. Rolul lui Mircea Flonta în dezvoltarea filosofiei analitice în țară înainte și mai ales după 1989 a fost remarcabil, prin studenții pe care i-a format și cauzele pe care le-a apărat.

Dincolo de zidurile facultății am avut norocul de asemenea să-l cunosc pe Sorin Vieru, de care mă leagă o prietenie statornică și adâncă și de la care am învățat multe lucruri analitice. Contacte cu alți camarazi analitici, precum Constantin Grecu sau Călin Candiescu, conturau pentru mine o mică "mafie" analitică, în care traficul de idei și publicații era destul de intens. Pentru o scurtă perioadă, la începutul anilor 70, am avut și un mic seminar analitic pe lângă Universitatea Populară la care veneau Vieru, Pârvu, Candiescu și alții. Ne interesau mult fundamentele matematicii iar pe mine în particular logica inductivă.

Aș adăuga ca un focar pozitiv de influență analitică l-a constituit Centrul de Documentare în Științele Sociale și Politice (CIDSP), condus pe atunci de Mircea Ioanid,

care a popularizat intens reviste și cărți de filosofie analitică prin publicațiile sale. Câteva din lucrările mele timpurii au apărut acolo, inclusiv o serie pe care am inițiat-o, de profiluri de filosofi analitici (Mario Bunge și Jaakko Hintikka), serie pe care am editat-o ulterior în engleză cu Reidel și în care au apărut câteva alte volume.

Un eveniment analitic decisiv pentru mine și mulți alții a fost congresul de logică, metodologie și filosofie a științei din 1971 la București, cu o prezență internațională remarcabilă (Tarski, Markov, Suppes, von Wright, Putnam, Davidson, Hempel, Hintikka, Bunge, Stegmüller și mulți, mulți alții). A fost un regal de filosofie analitică, care cred că a deschis multe minți. Unii dintre participanții de seamă (Jaakko Hintikka, Keith Lehrer, Ian Hacking, Pat Suppes) au jucat un rol important în cariera mea doctorală și profesională ulterioară iar câțiva au devenit buni prieteni.

Ca să rezum, da, se putea studia și scrie filosofie analitică în anii '60 și '70, ceea ce s-a și întâmplat, dar era mai degrabă o chestiune de efort personal și, informal, de grup. Instituțional, existau niște mici și firave coclauri privilegiate la centrul de logică și puțin la institutul de filosofie dar facultatea de filosofie rămânea o instituție preponderent ideologică, după cum ideologică era predarea filosofiei în școli și alte facultăți. Ceea ce explica următoarea dihotomie: puteai face filosofie analitică atâta vreme cât te limitai la logică și știință, preferabil matematică, fizică, astronomie și ceva biologie, domenii pe care ideologii și cenzorii nu le stăpâneau prea bine; teritoriul moral, politic, social sau istoric era însă tabu și total închis filosofiei analitice. Înfiripările analitice au beneficiat de faptul că perioada de care vorbim a fost ceva mai relaxată și deschisă Occidentului, cum au dovedit-o, de pildă, congresul descris mai sus și activitatea CIDSP. Am emigrat în 1974 înainte ca lucrurile să ia o întorsătură treptat negativă.

RFA: Ați petrecut mult timp în mediul academic din Statele Unite. Care credeți că sunt acum diferențele majore de orientare în filosofia analitică dintre Statele Unite și cele din Europa? Sau poate ar fi trebuit să întreb, mai întâi, dacă există diferențe fundamentale?

Radu Bogdan: Nu cred că există diferențe majore în practica filosofiei analitice în Europa și America. Să nu uităm că filosofia britanică și cea scandinavă au o venerabilă tradiție analitică și o venerabilă interacție cu lumea analitică americană. Să nu uităm de asemenea copilăria fecundă a filosofiei analitice în Austria și Germania anilor '20 și '30, care, cu ajutorul lui Hitler, și-a mutat maturizarea după război în Statele Unite. Filosofia analitică a pătruns ceva mai recent și mai sinuos în restul Europei dar acum este în plin avânt și acolo.

O nuanță importantă trebuie semnalată. În măsura în care filosofia științei și a matematicii este analitică, atunci ea a existat și înflorit în Europa secolelor al XIX-lea și al XX-lea și a fost uneori tolerată, sub acoperișul științelor acceptate, și în regimurile

comuniste.

Franța e un exemplu european concludent. Are o veche și remarcabilă tradiție de filosofie a matematicii și științei, mai ales în secolul 20. Filosofia analitică propriu-zisă, de stil anglo-american, este relativ recentă în Franța, în mare măsură stimulată de un grup de care sunt apropiat de mulți ani de zile, Institut Jean Nicod, la Paris. Dar acest grup este încă marginal în Franța filosofică. Cei mai mulți filosofi francezi ai științei și matematicii nu se socotesc analitici, în sensul anglo-american. Un vechi (acum răposat) prieten, Jean Largeault, care aparținea acestei tradiții metaștiințifice, îmi spunea că îi respingea cu aceeași vehemență și pe analitici, și pe continentali. De ce? Pentru că operează apriori, fără o înțelegere a științelor naturii și matematicii. Ceea ce adesea e adevărat.

Înțelegă îngust, apriori, pur conceptual și metalingvistic, filosofia analitică este în mare măsură o creație anglo-americană destul de recentă. Dacă însă este înțelegă larg și naturalist, în contact cu științele, atunci filosofia analitică pornește din Grecia antică și înglobează practic întreaga tradiție metaștiințifică, demult prezentă în Europa.

Dacă ceva distinge într-adevăr filosofia americană de cea europeană – atât analitică cât și continentală – este popularitatea filosofiei în campusurile americane, atât printre studenți cât și doctoranzi. Ceea ce face ca profesiunea de filosof să rămână atractivă în Statele Unite, în ciuda penuriei de slujbe. Câteva aspecte instituționale explică aceasta popularitate. Filosofia e în general obligatorie sau recomandată în majoritatea campusurilor americane, cel puțin în primii doi ani. Admiterea este nespecializată – studentul fiind admis în universitate, nu într-o facultate anume – și primii doi ani îl plimbă pe student printr-o varietate de cursuri. Aceste aspecte avantajează filosofia. Multor studenți le place partea de dezbateri și critică, deci și de contribuție personală, care apare în clasele de filosofie – și mult mai puțin, inevitabil, la matematică, fizică sau chiar sociologie – și care este stimulată și de informalitatea lumii universitate americane. Ajută de asemenea faptul că educația universitară se întinde pe patru ani, deci suficient pentru a face ceva filosofie și a se specializa apoi în ceva cu totul diferit. După cum ajută enorm faptul că principalele școli profesionale spre care se îndreaptă majoritatea studenților (juridice, business și medicina) sunt postuniversitare. Sunt mulți studenți care își iau licența în filosofie (chemarea inimii) și merg apoi la drept sau medicină (chemarea buzunarului). Acest sistem universitar este poate cea mai remarcabilă achiziție și mândrie a Statelor Unite, realizată surprinzător de rapid, practic în câteva decenii după al doilea război mondial. E păcat că, în loc să se inspire din acest “success story”, birocrații europeni “au născut” procesul Bologna.

RFA: În universitățile americane e prezentă filosofia continentală contemporană? Există conflicte între reprezentanții acesteia și filosofii de factură analitică?

Radu Bogdan: Filosofia continentală este foarte prezentă în universitățile americane

atât în departamente de filosofie cât și de limbi și literatură ca și antropologie sau chiar sociologie. Dacă luăm tot acest ansamblu, e probabil mai prezentă numeric decât filosofia analitică. E drept însă că cele mai prestigioase departamente și reviste rămân (încă) în mâinile analiticilor. Ceea ce a dus cu vreo 15 ani în urmă la un conflict instituțional în Asociația Filosofilor Americani, de care aminteam mai sus în legătură cu scrisoarea mea către *The New York Times*. Conflictul a fost în mare masura aplanat în cadrul Asociației, continentalii dobândind o mai mare reprezentare decât în trecut. Interesant însă este că, spre deosebire de Europa, mai ales Franța dar și România, între filosofii americani care activează ca intelectuali publici – așa puțini câți sunt – cei mai mulți sunt mai degrabă analitici sau de înclinație analitică, nu continentali. Mă gândesc la Noam Chomsky, John Searle, Marta Nussbaum, Dan Dennett, Peter Singer, Ronald Dworkin, și alții.

RFA: Recent, o parte din activitatea didactică ați desfășurat-o în cadrul Universității Bilkent din Ankara. Cum ați descrie această perioadă? Ați putea face anumite comparații cu mediul filosofic din București?

Radu Bogdan: Aici ar fi multe de spus. Bilkent University rămâne pentru mine – ca și pentru toți care vizitează campusul – o remarcabilă surpriză și un exemplu de considerat pentru viitorul învățământului în România. Am petrecut doi ani la Bilkent, predând atât filosofie cât și psihologie, iar Cătălina istoria artei. Sper să ne reîntoarcem, cu o normă mai redusă și mai flexibilă. Dar să încep dincolo de Bilkent. Într-o țară eminentamente musulmană, destul de naționalistă și oarecum precară politic, ca Turcia, să ai primele top cinci universități – două de stat (Bogazici și METU) și trei private (Bilkent, Koc și Sabanci) – cu predare în limba engleză și cu un substanțial corp academic străin -- este o performanță, cum sunt și ambiția și standardele ridicate la care aspiră aceste universități. Interesant, în toate aceste universități domină filosofia analitică.

Bilkent-ul, cea mai prestigioasă dintre cele private, a fost creată acum 25 de ani de o remarcabilă familie, Dogramaci, pe model american, cu un campus uriaș (într-o suburbie a Ankarei), verde, plăcut și bine întreținut. O treime din corpul didactic e străin, toți găzduiți în apartamente mobilate gratuite. O remarcabilă atenție la mici detalii -- microbuze la fiecare 15 minute care au traseu dintr-o parte a campusului în alta, și la fiecare oră spre Ankara, vreo zece cantine, un faculty club cu o vedere frumoasă a dealurilor Ankarei, o splendidă sală de concerte, ș.a.m.d. Salariile sunt aproape de nivelul european, lunch-urile sunt subvenționate cu vreo \$100 pe lună, iar călătoriile profesionale sunt decent finanțate. Mentalitatea administrației e competitivă: publici suficient și prestigios or ești concediat sau, în cel mai bun caz, predai mai multe clase. Din păcate, două aspecte ale sistemului american nu au fost preluate -- sistemul turc îi obligă pe studenți să fie admiși la o facultate anume, ca în România; iar mentalitatea locală e

autoritară și top down, fără multă democrație internă.

Departamentul de filosofie este tinar, de vreo șase ani. Din 11 membrii, doar doi sunt turci, restul din toate colțurile lumii, inclusiv doi din Romania (talentatul Istvan Aranyosi și eu, în viitor part-time probabil). Cu dictat de la rector, orientarea departamentului este exclusiv analitică. În ciuda acestei preferințe, același rector a instituit, pentru toți studenții universității, cursuri obligatorii de filosofie social-politică ca și de introducere în marile cărți ale civilizației occidentale – cursuri de serviciu predate de filosofi și care justifică o bună parte din salariul lor. Membrii departamentului constituie un grup activ și talentat, care în general publică mult și bine, și care interacționează intens, mai ales când își prezintă public ideile în lucru. Își iau meseria în serios, participă cu regularitate la colocvii și prezentări ale oaspeților sau colegilor, își pasează manuscrise spre comentare, și transmit tot acest etos și celor mai buni studenți, care încep să ia calea doctoratelor străine. Aproape lunar colegii din Bilkent nu ezită să ia avionul, trenul sau autobuzul spre Istanbul pentru a audia o conferință sau colocviu, iar colegii din Istanbul dau dovada reciprocității la fel de frecvent.

În contrast, un aspect care m-a surprins neplăcut la București, mai ales în ultimii ani, este neparticiparea multor colegi (analitici) la colocvii internaționale, organizate local cu efort și sudoare, sau la conferințe individuale. Exemplul prost se transmite și studenților. Spre deosebire de Bilkent sau multe universități vestice, nu există încă o suficientă solidaritate și chiar politețe academică și un sens ca astfel de întreprinderi trebuie și merită susținute, chiar dacă subiectul nu este în ogradă și timing-ul interferează cu ducerea cățelului la dentist.

Am insistat asupra experienței turce și la Bilkent în particular pentru că eu cred că ar trebui să constituie un exemplu în România. E deja un exemplu urmat în Ungaria, Cehia și Bulgaria. O universitate de calitate în limba engleză în România, cel puțin la nivel master și doctorat, mergând poate pe câteva interdisciplinarități de vârf, atât pur teoretice cât și mai practice, ar fi atractivă pentru mulți studenți, ar atrage profesori străini ca și tineri români cu doctorate în străinătate, care s-ar întoarce la ceva familiar. Prietenii îmi spun că e o utopie. Dar utopie era și Bilkentul înainte de familia Dogramaci sau Central European University din Budapesta înainte de Soros.

RFA: O încercare de concluzionare: care credeți că sunt punctele tari și punctele slabe ale filosofiei analitice în România? Care ar fi primele lucruri care ar trebui să ne preocupe pentru dezvoltarea filosofiei analitice?

Radu Bogdan: Aș răspunde la această întrebare, dificilă de altfel, printr-o eschivă analitică: las răspunsurile anterioare să sugereze implicit și analitic răspunsul care l-aș da. Și e puțin implicat și în ceea ce urmează.

RFA: Cercetările dumneavoastră se desfășoară de multă vreme în domenii precum științele cognitive, filosofia minții, filosofia percepției, teorii ale minții. Ați putea să detaliați pentru cititorii noștri câteva momente decisive ale carierei dumneavoastră?

Radu Bogdan: Momentul numărul unu, descoperirea filosofiei analitice, cu Russell&Co. Numărul doi: interesul studentin și imediat după pentru filosofia științei, fundamentele matematicii și logica inductivă – un interes care nu a supraviețuit integral (cum se va vedea) dar mi-a creat o perspectivă și unelte de lucru indispensabile. Numărul trei: doctoratul la Stanford, cu Hintikka și Hacking ca îndrumători, dar înconjurat de o întreagă pleiadă de filosofi talentați, atât printre profesori cât și doctoranzi. E momentul tranziției spre o teorie naturalistă a cunoașterii, cu un interes sporit pentru psihologie. (Mentționez în paranteză un neuitat seminar la Stanford cu Pat Suppes, Hintikka, Dagfinn Føllesdal, Julius Moravcsik - singurul specializat în Platon și Aristotel- și vreo trei doctoranzi discutând *Fizica* lui Aristotel ca și cum ar fi un text contemporan. Eram atât de entuziasmat de această abordare încât am luat un an de greacă veche și era cât pe ce să îmi reprofilez dizertația.) Numărul patru: odată cu intrarea în slujbă, o destul de rapidă tranziție spre filosofia minții, științele cognitive, inclusiv aspecte evoluționiste, și psihologia naivă (sau teoria naivă a minții), faza în care încă mă aflu. Tranziția dintre momentul trei, al dizertației, și patru mi se pare destul de firească, dacă naturalismul cunoașterii este luat în serios.

RFA: Referitor la domeniile dumneavoastră de interes. Științele cognitive sunt prin excelență interdisciplinare. Cum percepeți rolul unui filosof în această confluență? Există un aport specific al filosofului într-un program de cercetare interdisciplinar? Credeți că există un punct critic la care interogația filosofică încetează să mai fie o căutare solitară și, în acest timp al circuitului global al informației, să devină inter-dependentă de cercetări în alte domenii (am în vedere aici, în principal, punctul de tangență între filosofia minții și științele cognitive)?

Radu Bogdan: Filosofii au fost și rămân, potențial, cei mai înveterați adepți ai interdisciplinarității, mai ales dacă iau naturalismul foarte în serios. Prin naturalism înțeleg efortul de a înțelege un fenomen, fizic, biologic, social sau psihic, cu toate resursele intelectuale legitime – științifice, formale, chiar speculative, în măsura în care acesta respectă sau nu contrazice rigorile și datele științelor. (Continentalii ca și analiticii puri și duri, nefiind naturaliști în acest sens, sunt mult mai puțin atrași de interdisciplinaritate.) Despre rolul filosofului în științele cognitive pot vorbi mai concret din propria experiență.

După logica matematică, lingvistica chomskyană și inteligența artificială – toate fie create, fie influențate masiv de filosofi analitici -- cea mai recentă și masivă contribuție a

filosofilor analitici la științele cognitive este așa-numită teorie naivă a minții or psihologie naivă. Prefer acest din urmă termen. Psihologia simțului comun i-a interesat pe filosofi încă din anii '30 (Wittgenstein, Ryle, mai târziu Austin, Strawson și alții). Când psihologii au început să se întrebe, spre sfârșitul anilor '70, dacă cimpanzeii sau alte specii au o psihologie naivă, trei filosofi, între care Dan Dennett, au sugerat testul recunoașterii convingerii false (false belief) ca cel mai indicativ, deoarece a recunoaște că cineva are o convingere falsă înseamnă a recunoaște că acel cineva are ceva în minte, o reprezentare, fără corespondent în realitate, deci că mintea are propria ei dinamică. În 1983, doi psihologi austrieci, Heinz Wimmer și Josef Perner, produc testul standard al convingerii false, arătând în cazul copiilor că vârsta la care ei îl trec este între trei și patru ani (rezultat anticipat de Dennett), indicând prezența unei competențe mentale cu ritmul ei de dezvoltare. Mult dezbătut, a devenit poate cel mai citat test din istoria psihologiei iar studiul psihologiei naive a devenit în scurt timp poate cel mai dinamic domeniu în psihologia dezvoltării și psihologia comparativă, dând de asemenea o dimensiune evoluționistă științelor cognitive în general. Dincolo de acest stimul inițial, filosofii analitici au produs principalele teorii ale funcționării mentale a psihologiei naive (teoria propriu-zisă, simulare, module, etc.), sunt adânc implicați în experimente și dezbateri, și (nota bene) sunt tratați de la egal la egal de către partenerii științifici.

RFA: Care sunt principalele întrebări la care trebuie să răspundă o teorie a minții? Care aspect al minții considerați că este cel mai greu de abordat din perspectiva neuroștiințelor la momentul actual?

Radu Bogdan: Întrebările primei întrebări ar fi: de ce o psihologie naivă? ce specii posedă această capacitate? Este o capacitate omogenă sau făcută din mai multe bucăți, ca să spun așa? Cum funcționează psihologia naivă? Ce rol are în dezvoltarea minții în general, ce alte abilități mentale depind de ea? Ce implicații negative are subdezvoltarea ei?

În ce privește a doua întrebare, cred că facultățile n modulară, neperiferice, deci centrale, ale minții rezistă analizelor neuroștiințifice, cel puțin deocamdată. De altfel, unele rezistă chiar și analizelor psihologice. Acestea sunt facultățile care operează global, antrenând dinamic și interactiv o varietate de centre cerebrale. Mă gândesc mai ales la gândire sub diferite forme (raționament, imaginație, decizie, planificare, etc.) și conștiința. Unele dificultăți sunt reale (natura acestor facultăți și modul lor de operare), altele sunt conceptuale (cum să modelăm și analizăm aceste facultăți).

RFA: Cursurile dumneavoastră din această vară* s-au axat pe ontogenia conștiinței

---

* Este vorba de conferințele susținute în vara anului 2009, la Facultatea de Filosofie din București. În perioada ...

și au descris un cadru teoretic complet pentru o abordare a conștiinței de sine. Ați putea descrie parcursul evolutiv al întrebărilor care v-au preocupat în această direcție? *Grounds for Cognition* (1994), *Interpreting Minds* (1997) și *Minding Minds* (2000) par să fie punctele care au pus baza.

Radu Bogdan: *Grounds for Cognition* (1994) încheia o etapă, aceea a unei analize naturaliste a cunoașterii. Teza principală, naturalist-teleologică, privește cunoașterea ca servind atingerea scopurilor, aceasta din urmă fiind de altfel dimensiunea funcțională esențială a vieții ca fenomen biologic. Atingerea scopurilor necesită informație iar prelucrarea și utilizarea informației necesită mijloace cognitive. Informația care contează cel mai mult în înțelegerea cunoașterii umane cât și a tipului de minte care o utilizează este informația socială și culturală. Receptarea, înțelegerea și utilizarea acestui gen de informație ridică problema instrumentului mental care le face posibile. Acel instrument mental este psihologia naivă (sau teoria minții, cum i se mai spune) care astfel intră în centrul preocupărilor mele.

Interpreting Minds (1997) este o analiză evoluționistă a psihologiei naive, adică o analiză a presiunilor selective și condițiilor în care apare și evoluează în speciile primate și mai ales cea umană. Deși analizele evoluționiste și comparative abundă în literatură, deja imensă și foarte dinamică, despre psihologia naivă, cred că sinteza acestei cărți rămâne încă destul de singulară. O particularitate a concepției mele este funcția practică a psihologiei naive, dedicată acțiunii și intervenției sociale, mai degrabă decât o funcție pur reprezentatională, așa cum o concepe majoritatea literaturii de specialitate. La rândul ei, această funcție practică determină un anumit format al schemelor mentale cu care operează psihologia naivă, cel puțin în fazele sale formative. Aceste scheme combină funcțiile reprezentationale cu cele practice, îndreptate spre acțiune comportamentală sau reacție mentală.

Descoperirile și reflecțiile ocazionate de lucrul la această carte au deschis un nou orizont, în sensul că am realizat ca psihologia naivă nu este numai instrumentul esențial de comunicare, interacție socială, pedagogie și transmitere a culturii, dar totodată, îndeplinind aceste funcții vitale, este și un arhitect al minții umane – *a mind designer* – în măsura (decisivă) în care generează și fuzionează noi capacități mentale, fără precedent în lumea animală. Una din aceste noi capacități este gândirea reflexivă, adică, gândirea îndreptată spre propriile noastre gânduri. Următoarea carte, *Minding Minds* (2000), elaborează această idee. Argumentul principal este că schemele mentale ale psihologiei naive, prin care atribuim atitudini propoziționale altora și nouă înșine, devin modele (templates) și matrici pentru gândurile reflexive sau gânduri despre gânduri. Este o devenire treptată, efectuată în copilărie, pe măsură ce sunt asimilate și stăpânite categoriile și schemele mentale ale psihologiei naive.

Aceași idee de "*mind designer*" a psihologiei naive stă la baza explicației –

neortodoxe și apte să încrunte multe frunți – a emergenței predicăției în gândirea umană. Acesta este subiectul celei mai recente cărți, *Predicative Minds* (2009). Argumentul principal este că predicăția este unic umană și constă în mai mult decât a aplica un concept sau a reuni o proprietate și un obiect individual sau o relație și două astfel de obiecte, care este concepția clasică de la Platon la Frege. Competența predicăției este esențialmente pragmatică și implică, dincolo de sintaxa și semantică, capacitatea de a reprezenta informația într-un format care include presupuziții și așa-numitul duo *topic-comment* – adică, despre ce gândim sau vorbim (topic ca obiect) și ce gândim sau spunem despre acest obiect (comentariu). Competența predicăției de asemenea include capacitatea de a gândi sau vorbi declarativ sau descriptiv, în mod voit sau intenționat, ca și capacitatea de a atribui intenționat și explicit conținutul unei reprezentări mentale (de pildă, a unei proprietăți) referențialul unei alte reprezentări mentale (de pildă, a unui obiect). Or se dovedește, potrivit ipotezei pe care o dezvolt, că toate aceste capacități, care formează competența predicăției, sunt unic umane și derivă dintr-o varietate de achiziții ontogenetice care adesea nu au nimic de a face cu rezultatul final – predicăția – și în care psihologia naivă din nou joacă un rol capital. Ca și celelalte competențe pe care le-am studiat și menționat anterior, competența predicăției pare să fie rezultatul unei asamblări mentale mai degrabă decât un modul înăscut conceptual sau sintactic sau un efect de învățare.

În prima decadă a noului secol am publicat câteva articole al căror mesaj cumulativ este că psihologia naivă a altor minți precede și chiar fuzionează psihologia naivă a propriilor noastre minți. Mergând astfel împotriva unei puternice tradiții carteziene, implicația este că înțelegem alte minți înainte de a înțelege propria noastră minte și, de astă dată în acord cu un oarecare consens în literatura filozofică și psihologică, că această din urmă înțelegere are loc în termenii publici ai psihologiei naive a altor minți. Menționez aceste idei pentru că ele m-au ghidat în următoarea etapă a reflecțiilor asupra rolului formativ esențial al psihologiei naive, de astă dată vizând posibilitatea conștiinței. Acesta a fost subiectul prelegerilor din iunie-iulie 2009 la Facultatea de Filosofie și este subiectul unei cărți care sper să apară în curând, numită *Our Own Minds*. Călărind, ca să zic așa, pe umerii psihologiei naive, argumentul principal este că, din punct de vedere ontogenetic, copiii devin conștienți de lumea exterioară înainte de a deveni, câțiva ani mai târziu, conștienți de propria lor minte și lumea interioară pe care aceasta o dezvăluie. Numai că în cazul conștiinței rolul psihologiei naive este eminent funcțional: pentru a-și îndeplini funcțiile sale, esențialmente socioculturale, psihologia naivă recrutează și combină un număr de capacități executive, precum atenția, controlul top-down, metacogniția, ș.a.m.d., care generează stări de conștiință, inițial extroverte sau îndreptate spre exterior și ulterior de asemenea introverte.

Acum lucrez la o nouă aplicație a aceleiași paradigme centrată pe rolul de *mind designer* al psihologiei naive, și anume imaginația ca motor al activităților mentale

superioare sau intelectuale, cum le numesc – de la deliberare, planificare, raționament ipotetic la fantezie, arta suprarealistă și ficțiune. O mostră a acestei cercetări în lucru o găsiți în articolul care apare în această ediție a revistei dvs. Titlul proiectatei cărți? *The Possibility of Imagination*.

RFA: În final, o întrebare care privește în perspectivă: care credeți că este ideea (sau întrebarea) care va genera cele mai multe restructurări conceptuale în modelele minții omenești? Cu alte cuvinte, credeți că în următoarele decenii se va produce o schimbare în modul de conceptualizare a minții omenești? Dacă da, în ce direcție?

Radu Bogdan: Optez pentru două prognoze, între care întrevăd o corelație. Prima privește funcționalitatea lobilor frontali ca centru executiv al gândirii umane, implicat esențial în atingerea scopurilor, planificarea acțiunilor, luarea deciziilor, inhibarea distracțiilor, alocarea de resurse mentale, ș.a.m.d. Mai mult decât centre reprezentative, precum percepția, memoria sau chiar limbajul, acest centru executiv pare unic uman și în cea mai mare măsură responsabil pentru superioritatea gândirii umane asupra celei animale. Este centrul ale cărui conexiuni merg cel mai departe și mai împrăștiat în creier, fără însă a implica modulele periferice ale percepției și acțiunii. Este practic motorul gândirii, nemodular, flexibil, improvizator, creator. În termenii articolului alăturat despre imaginație, este platforma neuropsihologică a imaginației și deci a funcțiilor superioare ale intelectului.

Cred că, neuropsihologic, misterul adânc al minții umane rezidă în funcțiile lobilor frontali. Nu este atât un mister pur neurologic de localizare și de conexiuni cu alte centre cerebrale, cum cred prea multi neurocercetători. Acest mister va fi probabil elucidat destul de curând. Misterul real și adânc este evoluționist și ontogenetic – de unde vine, de ce, cum se dezvoltă și cum funcționează. Este un mister care nu poate fi deslușit fără o amplă și intensă coaliziune interdisciplinară.

Conștiința este firește celălalt mister adânc al minții umane. Într-o concepție funcționalistă, pe care o împărtășesc, conștiința este o funcție de globalizare mentală rezultând din activarea unei rețele de funcții executive, precum atenția, controlul top-down, integrarea informației, metacogniția, ș.a.m.d. Or, cum ziceam, lobii frontali sunt cei care activează și integrează această rețea de funcții executive – de unde corelația de care aminteam la început acestui răspuns. Misterul conștiinței mi se pare legat intrinsec de misterul lobilor frontali.

Dar aceasta legătură este numai o parte a ecuației. Cealaltă parte, care ar putea explica atât funcționarea gândirii cât și a conștiinței, privește capacitatea de simulare sau anticipare a creierului în general, animal cât și uman. În prelegerile despre conștiință, din iunie-iulie 2009, menționam că această simulare este destul de bine înțeleasă la nivelul sensorimotor dar frustrant de neînțeleasă la nivelul gândirii, adică exact acolo unde

guvernează acțiunea lobilor frontali. Ca să pun 2 și 2 împreună: conștiința, mai ales cea introvertă, a propriilor noastre gânduri, rezultă din operația simulativă a executivului central, adică a lobilor frontali. Ca o a doua prognoză, deci, cred că o posibilă revoluționare a înțelegerii conștiinței ar putea proveni din direcția studierii capacității de simulare sau anticipare a creierului în general și a lobilor frontali în particular.

Dacă ne întrebăm care ar putea fi presiunile evoluționiste care au dus la dezvoltarea unic umană a lobilor frontali, deci și a conștiinței de tip uman, răspunsul meu ar identifica în primul rând psihologia naivă ca adaptare la mediul sociocultural, politic și comunicațional al speciei umane. Astfel se încheie cercul preocupărilor mele recente. Cel puțin deocamdată.

Închei cu un sfat nesolicitat. Dacă aș fi foarte june din nou, aș începe să citesc cărți accesibile și populare de științe cognitive, inclusiv pe latura evoluționistă, încă din liceu. Pentru cei mai inimosi, aș zice chiar din gimnaziu. Mă gândesc la cărți în stilul celor scrise de Dan Dennett, Steven Pinker, Steven Mithen, și alții. În facultate, aș lua o varietate de cursuri centrate pe științele cognitive, mai ales filosofia minții, psihologie cognitivă, a copilului, evoluționistă și comparativă, ca și lingvistică și psiholingvistică, antropologie cognitivă, chiar arheologie cognitivă, și bineînțeles bazele neuroștiințelor. (Evident, așa ceva nu e încă posibil la noi, drept care avem nevoie de o revoluție pedagogic-instituțională comparabilă cu revoluția franceză, inclusiv tăierea de capete -- în sens administrativ, firește.) Pentru doctorat, aș opta fie pentru o psihologie cognitivă, combinată cu cea a copilului sau evoluționist-comparativă, fie neuropsihologie cu orizonturi sistematic deschise înspre aceleași multe discipline menționate.

Cursuri și cărți de filosofie analitică? Cât mai multe, de variate feluri, de la clasici la logică, etică și filosofie politică, pentru a gândi bine, plauzibil, critic și imaginativ. Misterele minții omenești rămân adânc sintetice dar disciplina de a le defini și investiga rămâne eminamente analitică cât și interdisciplinară. Filosofii analitici și interdisciplinari au fost cei care au inițiat și impulsionat științele cognitive în general ca și domeniul meu favorit, cel al psihologiei naive, despre care cred (și repet neîncetat) că stă în centrul minții umane.